

Bu il görkəmli yazıçı, publisist, tərcüməçi, tarixçi, tədqiqatçı, nəşir, ictimai xadim, Azərbaycanın azadlığı uğrunda mücahid Ceyhun bəy Hacıbəylinin anadan olmasının 125 illiyi tamam olur. Yubiley münasibəti ilə Prezident İlham Əliyev 19 noyabr 2015-ci tarixli xüsusi sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda deyilir: "Milli ədəbi-ictimai fikir tarixinə töhfələr verən Ceyhun Hacıbəyli Azərbaycan xalqının zəngin mədəni nailiyyətlərinin dünyaya tanıtılması istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərmişdir".

Dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəylinin kiçik qardaşı Ceyhun bəy Hacıbəylinin 125 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi bir daha onu göstərir ki, vətən, xalq, millət uğrunda mübarizə aparanlar, canlarından keçənlər heç vaxt unudulmurlar. Ceyhun bəyin vəfatı ilə bağlı yaxın dostlarından biri doktor Əziz Alpaut "Mücahid" adlı aylıq ictimai fikir məcmuəsinin 1963-cü il tarixli yanvar-fevral sayında "Bir böyük itkimiz daha" sərlövhlili vida məqaləsinin sonunda belə yazırdı: "...Nur içində yatasan, sevgili ağabəyimiz (böyük qardaşımız - S.Q.). Vətən səni unutmayacaq, bir gün bağrına basacaqdır".

Bəli, həmin gün gəlmişdir. Müstəqilliyimiz əldə olunduqdan sonra mühacirətdə yaşayan, ölkəmizi dünyada layiqincə təmsil edən, onun uğrunda çətinliklərə sinə gərən Ceyhun bəy Hacıbəyli Azərbaycan adlı doğma məmləkətə dönerək, onun ağuşunda bərqərar olmuşdur.

Ceyhun bəy Hacıbəylinin adı çəkiləndə mütləq böyük vətəndaş, gözəl ziyalı Ramiz Abutalıbov yada düşür. Çünki o, Ceyhun bəyi yenidən Azərbaycana qayıtdı. Ramiz müəllim Ceyhun bəy Hacıbəylinin zəngin irsini, yüz elli kiloluq arxivini təmənnaşız olaraq Fransadan ölkəmizə gətirərək, Azərbaycan Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivinə və Üzeyir Hacıbəylinin ev-muzeyinə bağışladı. Məhz bu arxiv sayəsində Ceyhun bəylə bağlı çox mətbələrdə aydınlıq gətirildi. Xalqımız onun həyat və yaradıcılığı ilə yaxından tanış oldu.

Azərbaycanın böyük ziyalılarından biri olan Ceyhun Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəyli 3 fevral 1891-ci ildə Azərbaycanın tacı olan qədim, gözəl Şuşa şəhərində dünyaya gəlmişdir. Onun uşaqlığı doğma Şuşada keçmiş, ilk təhsilini də orada iki illik rus-türk məktəbində almış, sonra Bakıda orta məktəbi bitirmişdir.

Dünya şöhrətli dahi bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəylinin 12 (25) yanvar 1908-ci ildə premyerası keçirilmiş, bütün Şərqlin ilk operası olan "Leyli və Məcnun" adlı səhnə əsərinin ərsəyə gəlməsində yaxından iştirak etmişdir. Belə ki, o, librettoun hazırlanmasında, muğamların seçilməsində qardaşı Üzeyir bəyə yardım etmiş, həmçinin operada İbn Səlam və Nofel rollarını məhərrətlə oynamış, tamaşaçıların böyük rəğbətini qazanmış, ifasına yüksək qiymət verilmişdir.

Bu bərədə 14 yanvar 1908-ci tarixli "Təzə həyat" qəzeti belə yazırdı: "...İbn Səlamlıqda öz rolunu nə qədər gözəl və mahir ifa etsə də...Nofel rolunda, demək olar ki, layiqincə oynayıb, layiqincə oxuyurdu".

1909-cu ildə ali təhsil almaq məqsədilə Ceyhun bəy Hacıbəyli Sankt - Peterburq Universitetinin hüquq fakültəsinə qəbul olunmuşdur. Milyonçu Murtuza Muxtarovun ayırdığı vəsait hesabına sonra o, Parisə gedib məşhur Sorbonna Universitetində təhsilini davam etdirmişdir. Parisdə oxuduğu illərdə bir-birindən maraqlı yazılar yazaraq Bakıda çıxan "Kaspi", "Baku" (1910-1915) qəzetlərinə göndərmişdir. Eyni zamanda Ceyhun bəy Fransanın paytaxtında nəşr olunan mətbuat orqanlarında da məqalələr dərc etdirmişdir. O, öz yazıları vasitəsilə Avropa xalqlarına və rusdillil oxuculara Azərbaycan ədəbiyyatını, dilini, mətbuatını və

Ürəyi Azərbaycanla döyünən azadlıq mücahidi

Ceyhun bəy Hacıbəyli milli ədəbi-ictimai fikir tarixinə mühüm töhfələr verib

incəsənətini tanıtmışdır. Yazıçılıq və tərcüməçilik məhərrəti olan Ceyhun bəy "Hacı Kərim" adlı povest yazmış, rus yazıçısı İ.Turgenevin "Pulsuzluq" komediyasını dilimizə tərcümə edərək ilk dəfə Azərbaycan oxucularının ixtiyarına vermişdir.

Ceyhun bəy Hacıbəyli 1916-cı ildə gözəl mütəxəssis kimi vətənə qayıtmışdır. Bakıda yaşadığı dövrdə də mühərrirlik fəaliyyəti ilə məşğul olmuş, "Progress", "İrsad", "Tərəqqi" və s. qəzetlərdə müntəzəm olaraq oxunaqlı yazılarla çıxış etmişdir. "İttihad" qəzetinin baş redaktoru olmuşdur.

1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasında Ceyhun bəy Hacıbəylinin də böyük rolu var idi. AXC -nin orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin baş redaktorluğu ona tapşırılmışdır. Bu məsuliyyətli vəzifəni daşıyan Ceyhun bəy 1919-cu ilin yanvar ayında Versal sülh konfransına gedən nümayəndə heyətinin

mın oğlu -S.Q.) verdim ki, sənə göndərsin. Hərgah ondan da bir şey çıxarsa, daha yaxşı! Bəradərin Üzeyir". 1924-cü il aprel ayının 9-da yazdığı digər məktubunda isə Üzeyir bəy bunları qeyd edirdi: "Mən zənn edirəm ki, "Arşın mal alan" Parisdə müvəffəqiyyət qazanarsa, hər bir məmləkətdə dəxi oynanılar. O halda sən müsənnif haqqını dəxi ala bilərsən". Bəli, Üzeyir bəyi narahat edən əsas məsələlərdən biri də qardaşının maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məsələsi idi. Bunun üçün ona hər cür kömək əlini uzadırdı.

Ceyhun bəy Hacıbəyli mühacirətdə yaşadığı dövrdə müxtəlif tədqiqat əsərləri də nəşr etdirmişdir. Məsələn, 1930-cu ildə "Azərbaycan mətbuatı tarixi", 1933-cü ildə "Qarabağ dialekti və folkloru" kitabları fransız dilində işıq üzü görmüşdür. Ceyhun bəyin sonuncu tədqiqat əsəri isə "İslam əleyhinə propaqanda və onun Azərbaycandakı metodları" adlı əsəri

vimli nənəsinin (onlar analarına nənə deyər xitab edirdilər - S.Q.) ölüm xəbərini almışdı. Qürbət ölkədə, uzun illər qovuşmaq istədiyi anasının vəfat etdiyini öyrənən həssas qəlbi bir insanın nələr çəkdiyini, nə hala düşdüyünü təsəvvür etmək çətin deyildir. Ceyhun bəy qara xəbəri verən bu qəzet parçasını arxivində ana həsrəti ilə qovruluraraq saxlamışdır. Taleyin hökmünə bax ki, qəzet parçası illər sonra Ceyhun bəy Hacıbəylinin Fransadakı arxivindən yenidən doğma məmləkətə dönmüş və vətəndə özünə əbədi ünvan tapmışdır.

Üzeyir bəy qardaşına yazdığı hər məktubda mütləq anaları haqqında onu məlumatlandırardı. Şirinbəyim xanımın səhhətindən, məşğuliyyətindən, oğlundan və onun ailəsindən nigarançılığından, onlar üçün çox darıxdığından, onlarla tezliklə görüşmək arzusunun, şəkillərdə nəvələrini öpməyindən və s. bəhs edərdi. Lakin bütün bunlar əlçatmaz arzu olaraq qaldı, heç biri həyata keçmədi.

Ceyhun bəy Hacıbəyli qələmə aldığı memuarlarında belə yazırdı: "...Sən indi onlardan (doğmaları nəzərdə tutulur - S.Q.) ayrıldığın qırx birinci ilin içində-sən... Sən onları bu müddət ərzində heç vaxt görməmişsən və onları heç vaxt qətiyyən görməyəcəksən - kişilər və qadınlar - onlar bir - birinin ardınca gedirlər. Və sən "özün də..." Bəli, Ceyhun bəyin özünün də həyatının qürub vaxtı yavaş-yavaş yaxınlaşırdı. O, yaxın dostu, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin əski daxili işlər naziri Mustafa Vəkiləyevə 19 oktyabr 1962-ci il tarixli məktubunda yazırdı: "Pək möhtərəm qardaşım, Mustafa bəy! Çox böyük təəssüflə sizə elan etməliyəm ki, sizləri ziyarət etmək mənə mümkün olmayacaq. Qəlb xəstəliyinə mübtəla oldum, hətta ayaq üstə qalmaq mənə yasaqdır. Çox gözələdim, bir yaxşılıq hasil olmadı. Mualicə edirəm, lakin qəlb xəstə olduğundan təkrar nə yapa bilərlər? Krizlər olur, çox fəna halda oluram. Bunu da söyləməliyəm ki, ilk əlamət temmuzun (iyul - S.Q.) 8-də Paris Bloku iclasında baş verdi. İndi hərəndə bir həmin qəlb sıxıntısı təkrar olur.

Çox-çox təəssüflü! Hər halda siz görüşmələrinizi keçirin və mühacirətin bir yerə toplanmasına səy edin, bu mühtümdür.

Əllərinizi sıxaraq, hamınıza dərin sevgilərimi izhar edirəm. Ceyhun".

Məktubu yazdıqdan üç gün sonra böyük vətəndaş, həyatını Azərbaycanın azadlığı uğrunda mübarizələrdə keçirən Ceyhun bəy Hacıbəyli 22 oktyabr 1962 - ci ildə 71 yaşında infarktdan Parisdə vəfat etmişdir. Məktub Ankara çıxan "Mücahid" məcmuəsinin 1963-cü il tarixli yanvar-fevral sayının altıncı səhifəsində dərc olunmuşdur. Sovetlər Birliyini Öyrənmə İnstitutunun Almaniyada çıxan "Dərgi" məcmuəsinin 1962-ci ildə çıxan 30-cu sayında Ceyhun bəy Hacıbəylinin vəfatı ilə əlaqədar nekroloq və fotosəkil dərc olunmuşdur. Nekroloqun son abzasında yazılırdı: - "Ceyhun bəy vətənini sevmə, olaylara qarşı həssas bir insan idi. Həmişə yaxşılıq etməkdən və Azəri topluluqlarında olmaqdan böyük zövq duyurdu. Allah qəni-qəni rəhmət ələsin. Nur içində yat-sın. Amin!".

Vətən heç vaxt belə oğullarını unutmayacaq. Azərbaycan var olduqca Ceyhun bəy də mədəniyyət tariximizdə yaşayacaq, üreklərdə, qəlblərdə özünə yuva quracaqdır.

Səadət QARABAĞLI
Üzeyirbəyşünas

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında KİTİİ İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.

tərkibinə daxil olunmuş və bir vaxtlar təhsil aldığı Paris şəhərinə yola düşmüşdür. Parisdə müxtəlif tədbirlərdə, konfransın işində yaxından iştirak edən nümayəndə heyətinin əsas vəzifəsi gənc Azərbaycan Cümhuriyyətinin müstəqilliyini böyük Avropa dövlətlərinə tanımaq idi. Təəssüf ki, o vaxt orada dövlətimiz üçün səmərəli işlər aparan nümayəndə heyətinin sayı yarımqıç qaldı. 28 aprel 1920-ci ildə Azərbaycanın XI rus ordusu tərəfindən işğal edildiyi xəbərini onlar ürək ağrısı ilə qarşıladılar. Xalqımızın başına gələn faciədən həli olan nümayəndə heyətinin bütün üzvləri, o cümlədən də Ceyhun bəy Hacıbəyli bir daha vətənə qayıtmadı. Ömrünün sonuna qədər qürbət ölkədə qalmağa məcbur oldu. Azərbaycan dövləti və Azərbaycan xalqı naminə yorulmadan çalışdı.

Ceyhun bəy Hacıbəyli Parisdə yaradıcılıqla, eləcə də ictimai işlərlə məşğul olurdu. Doğma Azərbaycanı orada layiqincə təmsil və tərənnüm edirdi. Parisdə "Fiqaro", "Jurnal Aziatik", "Revue de monde musulman" adlı qəzet və jurnallarda mütəmadi olaraq məqalələr yazır, hətta bir ara orada fransız dilində çıxan "Qafqaz" dərgisinin, Münhen şəhərində Azərbaycan Milli Birliyinin orqanı olan "Azərbaycan" məcmuəsinin redaktoru olmuşdur.

1925-ci ildə Ceyhun bəy qardaşı Üzeyir bəy Hacıbəylinin dünya şöhrətli "Arşın mal alan" operettasının librettosunu fransız dilinə tərcümə etmiş, 1928-ci ildə isə əsəri firəng dilində Parisdə "Femino" teatrında tamaşaya qoymuşdur. Hər yerdə olduğu kimi Fransanın paytaxtında da operetta çox böyük uğur qazanmışdır. "Arşın mal alan"ı tərcümə etmək və Fransada səhnələşdirmək arzusunun Üzeyir bəyə yazan Ceyhun bəy böyük qardaşından 24 fevral 1920-ci tarixli məktub alır. "Nuri-didə Ceyhun" ("Göz nuru Ceyhun". Ü. Hacıbəyli qardaşına yazdığı məktubları həmişə belə başlayardı -S.Q.) başlıqlı məktubunun bir yerində böyük bəstəkar yazırdı: "Arşın mal alan"ın notlarını Camala (bacısı Sayad xanı-

olmuşdur. Kitab 1959-cu ildə Sovetlər Birliyini Öyrənmə İnstitutu tərəfindən nəşr edilmişdir. Bundan əlavə o, "Mənim xeyallarım" əsərini də qələmə almışdır.

Ceyhun bəy Hacıbəyli həm də 1953-cü ildə "Azadlıq" radiosunu yadamlardan biri olmuşdur. Ömrünün son illərində isə keçmiş SSRİ-ni öyrənən institutun müxbir üzvü kimi fəaliyyət göstərmişdir. Keçmiş SSRİ-nin rəhbəri İosif Vissarionoviç Stalin də Ceyhun bəylə maraqlanmış, hətta onunla bağlı Üzeyir bəylə bir dialoqu da olmuşdur. Bu hadisə 1938-ci ilin aprel ayında Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsənəti ongünlüyünün sonuncu günü Kremldə Ü.Hacıbəyli başda olmaqla respublikamızın incəsənət nümayəndələrinin şərfinə təşkil edilmiş ziyafət zamanı baş vermişdir.

Stalin Üzeyir bəyə demişdir:

- Üzeyir bəy, bildiyimə görə Sizin kiçik qardaşınız Fransada yaşayır. Onunla məktublaşırızmı?

Üzeyir bəy: - Bəli, əvvəllər məktublaşırdıq, yoldaş Stalin, son zamanlar yazıyırmıq.

Stalin: Niyə? Sizə mane olanı var?

Üzeyir bəy :- Keyr!

Stalin:- Nahaq yerə yazıyırsınız! Siz ona məktub göndərin. Bəlkə vətənə dönmək istəyir? Vətənə qayıtsa, onu işlə, evlə təmin edərik. Mütləq bunları qardaşınıza yazın!

Üzeyir bəy Bakıya gələn kimi qardaşına Stalinlə olan söhbətini məktub vasitəsilə bildirərdə ondan heç bir cavab almamışdır.

Ceyhun bəy Hacıbəylinin Bakıya gətirilən arxivindəki saralmış bir qəzet parçasına kövrəlmədən baxmaq qeyri-mümkündür. Bu, anası Şirinbəyim Əliverdiyevaya - Hacıbəylinin vəfat etdiyini bildiren elan və Üzeyir bəy Hacıbəyliyə verilmiş baş sağlıqlarıdır. Onun bir kənarında əski əlifba ilə "Kommunist", 6 may 1939-cu il yazılmışdır. İlk baxışda kiçik görünən bu qəzet parçası vətənə, ailəsinə, doğmalarına həsrət qalan Ceyhun bəy üçün böyük və ağır itki qaynağı idi. O, buradan se-